

Акад. В. М. ПЕРЕТЦ.

дійсний член Академії Наук Української та С.Р.С.Р.

ЩЕ ОДНА ВІРША ПРО ГЕТЬМАНА МАЗЕПУ.

Колись у великій збірці Кіреєвського було надруковано цілу низку пісень та віршів про гетьмана Мазепу (вип. 8); пізніше торкалися цієї теми М. Драгоманів, Я. Новицький та ин. Розбираючи політичні пісні Рилєєва, торкнувся віршів та пісень про Мазепу В. Маслов (Литературная діяльність К. Ө. Рылѣва, Київ 1912, с. 247—306). Проф. С. Щеглова присвятила віршам про бідолашного гетьмана спеціальну розвідку (Наук. збірн. 1926, XXI, с. 82—111), де вичерпала мало не весь матеріал із давніх рукописів та публікацій, залишивши на боці тільки пісні: „Ой ти гадаєш, Мазепо“, Цертел., „Шведського року, нещасливого літа“ Срезн., та „Ой трапилось проклятому Мазепі...“ Срезн.

Недавно я набув український Хронограф з полов. XVII ст.; на перших аркушах його — написані вірші про Мазепу, ще не відомі для дослідників. Вони торкаються почасти тих самих подій, що й вірші інших авторів, обвинувачують Мазепу за його „ізмину“, вихваляють царя Петра та О. Меншікова та навпаки — лають гетьмана, повторюючи мало не всі епітети, що їх подибуємо в присвяченій йому віршовій літературі: він — Лютер проклятий, Арій, йому автор обіцяє пекельну геєнну та ин. Цікаво придивитися до віршової будови цього твору, що відрізняється від сучасних йому віршів про гетьмана Мазепу. Нема сумніву, що ця вірша походить з тих самих кіл українського суспільства, з яких вийшли й усі інші віршовані памфлети на Мазепу. Письмо та папір свідчать про те, що цього вірша було складено ще за життя Мазепиного, приблизно в рр. 1709—1710.

Подаємо цю віршу, заховуючи ортографічні риси рукопису.

СЛОГІ НА ЗМѢННІКА ВОРА ІВАШКА МАЗЕПУ ПРОКЛЯТАГО.

К.02.

1 Слѣхай що живо Народе Славе^н ски^н
Побѣди славнои щѣк^ь пла^нень Ма^р съ швеск^ії.
в по^а тавскіхъ поляхъ Корола^а Карола^а
Збита свавола^а.

- 5 По ^аскѣ, Шліонскѣ Ли ^твѣ, Торѣнь, Гданскѣ, Сасѣ, Прѣссѣ
 Тиранѣ тої з ^акрѣпѣ на свои улѣси
 Знищѣль Кроль Шведскї, вїи^аздана была
 Шата ^аскѣ сіла.
- Прегодї се ^рцемъ и на украинѣ
 10 При цѣскихъ силахъ и в тої на рѣи^а
 Чигалѣ шкрѣпѣ и тѣю ззобати
 Люте ^рпроклатї.
- Тотъ Магепа ^акъ Змїи в Рай здрѣца
 Крѣвѣ хрѣтїанскої и хрѣтїанѣ зїла
 15 Былъ в Украинѣ ведѣ предводитель
 и злѣ строїте ^а.
- Батрїи первїи уго ^аУкраїни
 З людо ^ама ни устроїль до змїни.
 Сїла потѣга в запорѣ та ^абыла
 20 Цѣствѣ грозїла.
- Свѣтлїшїи в Кїевѣхъ, Кїевѣ Ри ^аского Пїѣства
 Кїевѣ Александре ^рДанїловїчѣ храбрѣства
 Та ^ачїнь показаль, По ^ако ^аводе ^амужїи
 в бою потѣжїи.
- 25 Жестоковїицѣхъ укроти ^асѣровство
 Мече ^ацосѣче прехи рїхъ воровство.
 По дѣло ^асвоїмъ прїиша достѣнѣ
 мздѣ ^акрове по иѣ.
- Непогамованѣ ти ^ашведѣ в свое ^акрѣкѣ
 30 Шѣкасѣ дальїи крѣваго шброкѣ
 На Деснѣ штѣрмо ^ачїни ^аперевозї
 з вѣмїи шбозї. ||
- арк. 62 зв. Та ^аїхъ з упоро ^абыла переправа
 в шгнїстїхъ боцѣхъ сама Десна крѣвава
 35 Іїкѣ фараїна на днѣ іїхъ вїтала
 Кгда пожїрала.
- З Деснї до Семїи ^ажже ^аїхъ люта жажда
 Стѣпаю ^ав полї, вождѣ и ^аслїпа вражда
 В Роменѣ и в Гадїчѣ в полїовїе градї
 40 чїни ^ашсади.

- Дрґгъ іго це^Р беръ, с ни^М емґ ламтї
 де^Р зостъ неправдї в Адѣ ѿригатї
 Песюю чело^{СТ} стґдъ іго покрїе
 80 та с ни^М да выѣ.
- Апостата Црґскъ змѣнникъ Црґска люда
 Семґ велїа^Р сродникъ ѿ Юда.
 За воровскїе емґ зде навѣти
 в Адѣ совѣти
- 85 Адѣ емґ ѿцъ, родъ вси Адска сыла
 Себѣ навѣкї іго прїсвоїла.
 Тамо ѿ матї бґдетъ мґ ѿгне^М на
 вѣчна Геє^М на
- 90 Сеї люциперґ ѿ Юдѣ кґпно
 в Та^Р тара безднї дрґгъ и^М неїстґпно
 Вознесшъ до Небесъ сломї свою выю
 Адскомґ Змыю.
- Ъже расточї, то да собирає
 Сґгнь, жґпель, пекло нехай собѣ маѣ.
 95 Тмґ кромѣшнюю, Ъзеро ѿгне^М но
 Мѣсто то ле^М но.
- Угасла свѣща, та свѣтъ погґблїе
 Токмо ли^М з срадо^М те^М но^{СТ} умножаѣ
 Погґблї змѣнникъ нѣчи^М благи^М знаємъ,
 100 но проклїнаємъ. |
- 63 зв. Частї лїсово^М сеї Лїсь соравнїсї
 Аки Лїсь з кожї з чести ѿбнажїсї
 Сте^Р въ іго бѣсомъ акї^М псо^М ѿ врано^М
 Давъ бѣсґрмано^М.
- 105 Памѣть Праведнїґ навѣкї преславна
 За вѣрно^{СТ} его Нѣґґ зе^М лѣ цвна
 Памѣть Змѣнникґ невѣрнїґ Мазепѣ
 в Адско^М вертепѣ¹⁾
- 110 Црґковнїї камень Пе^Т рѣ Црґ Православнїї
 Црґквѣ Хр^{СТ} вой Храбо^Р нїкѣ возбра^М нїї.
 врата Адова тїе ѿнѣ ра^З рґшнї
 Мече^М сокрґшнї.

1) На березі чорним атраментом: „в Адско^М заклепѣ“.

- Сей Хр^ттолюбєць со^тре шатаніє
 Шведа проклѣта да в пор^тганіє
 115 Жестокаго Лва њ всѣ^т ѡр^тже^{ст} ва
 его войнства.
- Нові Давидъ Петръ шведа Голіада
 Порази^т си на сме^т тоносна шда.
 120 Бѣгочестиві^т нечестивихъ полковъ
 в плѣнь веде во^т ковъ.
- Ќгоні^т своєі Презвльн^т ревн^ттель
 Z враговъ побѣди^т Преславн^т Рачн^тте^т
 С) се^т на вѣки бѣди б^тг^т слава,
 Цр^тю де^т жава
 125 Невѣрн^тхъ Цр^тства ѡ всеси^т но^т бзѣ^т
 Ем^т да падѣть по^т цр^тскіє нозѣ
 Сн^т Побѣдите^т да живе^т, цр^тств^тсетъ
 И то же в^тсетъ
- Да бл^тг^тослови^т Г^тдъ ѡ Сіѡна
 130 Смы^т Цр^тскіє на лѣта премнога¹⁾
 Побѣждать враговъ вѣрни^т по премног^т
 в че^т, в слав^т б^тг^т.

З дописок на берегах рукопису можна домислитися, що ми маємо автограф автора або копію, що він її перевірів та додав нові поправки.

Добре відомо, який неспокій та заколот викликала у свій час „измѣна“ Мазепина. Ліквідація цієї „измѣны“ дала можливість для багатьох прихильників московського уряду — виявити свої почуття. Належить згідно з попередніми авторами зазначити, що найпомітніше злоба проти Мазепи спостерегається серед найвищого духовництва та старшини, що сподівалися одержати від московського уряду „великия и богатя милости“; проф. С. Щеглова цілком справедливо каже, що автори віршів належали до цієї класи урядовців світських та духовних (Наук. зб. XXI, ст. 111), бо „автори віршів в своїх обвинуваченнях цілком ідуть за царським урядом, обходять діяльність Мазепи з релігійного та державного погляду...

¹⁾ Цей рядок підкреслено і замість двох наступних рядків на березі написано поправніший варіант:

„Да цр^тств^тсе^т на^т Пе^трь бѣгослове^т н^т | Цр^тъ вои^т ств^т н^т“.

²⁾ Слово закреслено чорним атраментом, замість його написано: „змѣни^т“.

Навіть найпоширеніші по віршах лайливі епітети що-до Мазепи запозичено з офіційних матеріалів" (с. 111).

Без сумніву, Мазепа — свідомо чи не свідомо — виконував справу своєї класи; класа з протилежними інтересами тільки могла ставити йому опір, висловлювати йому догану, гудити його діяльність в памфлетах та лайливих віршах. Але цікаво те, що як вірші, так і народні пісні збігаються до одної точки в оцінці Мазепи та його „измѣны". Очевидячки, існують такі надкласові або позакласові елементи морали, що їх людина не може обминути. Не можна утотожнювати політику, її потреби та мораль. Моральне почуття людини не може погодитися з ламанням таких засад, що їх кожна класа повинна визнавати для себе обов'язковими. Тому крутість, зрада — завжди заслуговували на ганьбу у чесних представників усіх напрямів політичної думки. Не зважаючи на те, що з певного класового погляду „измѣна" Мазепи [подиктована була всім складом політичних обставин його часу, — народня пам'ять безпоглядно на ці останні запламувала ім'я Мазепи, як зрадника. Така сумна доля чекає кожного політичного або суспільного діяча, що він забуває про таку неважливу дрібницю, як чесність.

Минуло аж два віки, але в народній пам'яті залишилася сумна постать діда, що напівстоячи у могилі — уганяє за марнотою сього світу та тішить себе шанолюбством.